

УДК 343.985

Владислав Негребецький,

канд. юрид. наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків

**ПЕРЕВІРКА ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ –
НЕОБХІДНА СЛІДЧА (РОЗШУКОВА) ДІЯ**

Стаття присвячена дослідженню сутності та місця перевірки показань на місці в системі слідчих (розшукових) дій, визначенню шляхів удосконалення процедури цієї слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: слідча дія, метод зіставлення, перевірка показань на місці, слідчий експеримент.

Пріоритетними завданнями кримінального судочинства є утворення найбільш оптимальної системи слідчих дій, удосконалення порядку їх проведення та підвищення ефективності реалізації. Система слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі постійно розвивається й удосконалюється, що неминуче призводить до появи ефективних засобів збирання або перевірки зібраної доказової інформації. Однією з таких слідчих (розшукових) дій є перевірка показань на місці. Питання щодо її пізнавальної природи та місця в системі слідчих дій традиційно було і залишається дискусійним, і ця дія дотепер не знайшла самостійного нормативного врегулювання у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України. Але історія її розвитку та практика застосування свідчать про те, що перевірка показань на місці є необхідним елементом системи слідчих (розшукових) дій чинного КПК України.

Метою цієї статті є визначення сутності та місця перевірки показань на місці в системі слідчих (розшукових) дій, обґрунтування необхідності її регламентації в окремій нормі КПК України.

У процесуальних і криміналістичних наукових джерелах висловлювалися певні сумніви щодо доцільності й обґрунтованості застосування словосполучення «слідчі (розшукові) дії» у чинному КПК України, оскільки слідчі дії та розшукові заходи за своїм змістом, характером, метою і завданнями є різними процесуальними засобами отримання інформації [1, с. 574]. Слідча дія відрізняється від інших процесуальних дій, передусім, за ознакою пізнавальної спрямованості,

тобто є процесуальним засобом отримання доказової інформації в кримінальному провадженні [2, с. 14].

У криміналістичній літературі перевірку показань на місці розглядають як комплексну слідчу дію, що охоплює та поєднує методи пізнання, пізнавальні прийоми таких встановлених законом форм одержання доказової інформації, як допит, огляд місця події, пред'явлення до впізнання та слідчий експеримент. Однак вже тривалий час точиться дискусія про її роль, місце та значення в системі слідчих дій. Зокрема, проблематиці, що розглядається, на рівні дисертаційних досліджень присвятили свої праці А. Андреев, Д. Заяць, О. Зозулінський, О. Маслов, Л. Сося-Серко, В. Стратонов, В. Уваров, М. Хлинцов, О. Ципленкова, І. Чаднава. Разом із тим, на нашу думку, існує необхідність подальшого дослідження природи цієї слідчої дії, її інформаційної сутності, структури отримуваної інформації, психології та тактики, вдосконалення процесуальної регламентації.

У криміналістичній теорії сутність перевірки показань на місці інтерпретується по-різному. Так, Л. Сося-Серко вважає, що сутність слідчої дії, полягає в показі раніше допитаною особою місця й об'єктів, пов'язаних із розслідуваною подією, в описі нею останньої, демонстрації окремих дій, дослідженні фактичної обстановки даного місця та зіставленні з нею отриманих повідомлень із метою перевірки наявних і встановлення нових фактичних даних [3, с. 12]. Слід зазначити, що автор в даному випадку розкриває не сутність, а зміст цієї слідчої дії.

Є. Центров дотримується точки зору, згідно з якою сутність перевірки показань на місці полягає у виявленні справжньої поінфор-

мованості допитаної особи про подію, що відбулася, її матеріальну обстановку й окремі обставини, шляхом показу нею конкретного місця та пов'язаних із розслідуваною подією об'єктів, отримання при поясненні додаткових показань, відтворення за необхідності на зазначеному місці, шляхах підходу до нього та відходу своїх дій і дій інших осіб, зіставлення показань цієї особи з наявною матеріальною обстановкою місця події й іншими існуючими доказами [4, с. 37].

Під час перевірки показань на місці дійсно встановлюється знає чи ні особа, показання якої перевіряються, розташування місця події, матеріальну обстановку та пов'язані з нею обставини події. Разом із тим про таку «винну поінформованість» свідчить збіг описаних у показаннях ознак обстановки з тими, що є в дійсності. Тому спочатку встановлюється саме відповідність отриманих показань справжній картині місця події за допомогою їх зіставлення з останньою. Про поінформованість можна вести мову лише тоді, коли не існує жодної можливості одержання допитаною особою інформації про обстановку з інших джерел, крім особистого перебування на місці (наприклад, із слів інших очевидців події). А такий висновок можна зробити лише за наявності всіх зібраних у справі доказів і аж ніяк не на підставі результатів однієї тільки перевірки показань на місці.

У деяких літературних джерелах стосовно сутності перевірки показань на місці акцентується увага на спрямованості цієї слідчої дії на отримання нових доказів. Так, В. Герасимов зазначає, що така перевірка провадиться з метою одержання доказів і полягає в показі раніше допитаною особою певного місця, пов'язаного з розслідуваною подією злочину, його особливостей та об'єктів, що знаходяться на ньому, а також в одержанні додаткових показань щодо цієї події з демонстрацією в необхідних випадках своїх дій або дій інших осіб [5, с. 426].

І. Чаднова вважає, що сутність слідчої дії, яка розглядається, полягає в отриманні від особи показань про розслідувану злочинну подію на місці, де вона відбувалася, або місці, що стосується цієї події, з одночасним частковим її моделюванням із метою як зіставлення таких показань з обстановкою й умовами місця події та іншими наявними в розпорядженні слідчого матеріалами у справі, так і виявлення нової фактичної інформації, що має значення для розкриття й розслідування злочину [6, с. 14]. Але таке розуміння сутності слідчої дії, що розглядається, не відбиває її спрямованості на перевірку раніше отриманих показань. Унаслідок цього немає й розмежування між перевіркою показань на місці та допитом. Ця слідча дія призначена для

перевірки вже зібраних доказів. Вона здійснюється за умови, що особа, показання якої перевіряються, раніше вже була допитана щодо досліджуваних обставин. Автор іменує таку слідчу дію «перевіркою й уточненням показань на місці». З цим повною мірою погодитися не можна, оскільки уточнення показань не має самостійного значення, а виступає елементом перевірки. Слідчу дію необхідно йменувати перевіркою показань на місці.

Аналіз багатьох теоретичних джерел і слідчої практики дозволив вирізнити ознаки перевірки показань на місці, що характеризують її сутність і надають можливість провести розмежування з іншими слідчими діями. Отже, ознаками перевірки показань на місці є:

- яскраво виражений перевірочний характер (слідча дія призначається для перевірки фактичних даних, що містяться в показаннях обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка про пов'язані з певним місцем обставини злочину);

- існування безпосереднього зв'язку між перевіркою показань на місці та допитом, що їй передують (ця слідча дія не може бути проведена без попереднього допиту, на якому отримується інформація, що потребує перевірки);

- добровільний характер участі особи, показання якої перевіряються, у проведенні цієї слідчої дії;

- безпосередність прибуття з цією особою на місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях;

- притаманність власного методу дослідження інформації з метою її перевірки, який дозволяє виявляти та відображати дані, недоступні будь-якому іншому способу одержання доказів, – зіставлення показань з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються.

Сукупність зазначених суттєвих ознак дозволяє сформулювати визначення поняття «перевірка показань на місці» – це самостійна слідча дія, яка являє собою процес зіставлення інформації, отриманої під час допиту (та/або ідеальних слідів пам'яті), з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або уточнюються, а також встановлення нових фактичних даних.

Отже, слідча дія, що розглядається, має яскраво виражений перевірочний характер. Предметом перевірки є фактичні дані, що містяться в показаннях підозрюваного, потерпілого або свідка, про пов'язані з певним місцем обставини злочину. Показання можуть

перевірятися проведенням цієї слідчої дії тільки в тому випадку, якщо відомості, що містяться в них, можуть бути зіставлені з реальною обстановкою на місці, про яке повідомила допитана особа. В іншому випадку така перевірка не дасть додаткової інформації про обставини, що перевіряються.

Ознакою перевірки показань на місці є добровільність участі особи, показання якої перевіряються, у проведенні цієї слідчої дії. Не можна погодитися з позицією авторів, які переконують, що при проведенні такої перевірки отримання згоди допитаної особи, зокрема свідка чи потерпілого, на участь у цій слідчій дії не є обов'язковим [7, с. 64–65]. Але ж участь зазначеної особи має досить активний характер, що визначається специфічною методів перевірки фактичних даних, застосовуваних у перебігу цієї слідчої дії. Хоча керує процесом її проведення слідчий, особа, показання якої перевіряються, своєю поведінкою, поясненнями та діями значною мірою визначає розвиток слідчої дії. Відповідно до вказівок цієї особи здійснюється пересування до місця події, по прибутті слідчий звертає увагу, перш за все, на об'єкти й ознаки, на які вона вказує. Необхідно, щоб особа, показання якої перевіряються, самостійно показувала обстановку й об'єкти, пов'язані з досліджуваними обставинами (інакше така перевірка втрачає будь-який сенс). Тому згоду особи, показання якої необхідно перевірити, на участь у цій слідчій дії слід розглядати як підставу, необхідну для прийняття слідчим рішення про проведення перевірки показань на місці.

Перевірка показань на місці передбачає використання специфічного методу отримання інформації, що дозволяє виявляти та встановлювати дані, не доступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Таким методом є зіставлення показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому особою, яка дала показання. Цей метод є різновидом методу порівняння, а останній – основою для перевірочних слідчих дій.

У низці наукових криміналістичних джерел зіставлення при перевірці показань на місці розуміється занадто спрощено: не можна його зводити до простого порівняння усних повідомлень особи, показання якої перевіряються, з фактичною обстановкою місця злочинної події [8, с. 135–139]. Метод зіставлення полягає в одночасному співвідносному дослідженні й оцінці властивостей, або ознак, загальних для двох чи більше об'єктів [9, с. 194]. Зіставлення, співвіднесення різних інформаційних систем дозволяє виокремити нову інформацію, якої в ізольо-

ваному вигляді в природі не існує [10, с. 67]. У процесуальній літературі зазначається, що ця слідча дія спеціально провадиться для зіставлення фактичних даних – показань підозрюваного, які він дав на допиті, з фактичною обстановкою, показаннями й діями цієї особи на місці, а також результатами огляду місця події та допиту свідків і потерпілого [11, с. 74–75]. Зіставлення інформації із зазначених джерел є специфічною ознакою перевірки показань на місці. За його відсутності слідча дія перетворюється на звичайний допит або огляд місця події.

Процес зіставлення складається з трьох взаємозалежних елементів – розповіді, показу й огляду. Особа, показання якої перевіряються, розповідає про події, що відбулися на даному місці, й обставини, тісно з ними пов'язані. У порядку уточнення їй можуть бути поставлені запитання слідчим і з його дозволу – іншими учасниками слідчої дії. Однак зміст поставлених запитань не повинен виходити за межі обставин, дослідження яких пов'язане з місцем події [12, с. 13]. Розповідь особи на місці події супроводжується демонстрацією окремих дій і поз, які не мають дослідного характеру, а також показом окремих об'єктів, орієнтирів, що входять до загального комплексу даної обстановки. Розповідь, що не супроводжується такою демонстрацією, відтворенням минулих дій, перетворюється на звичайний допит і втрачає будь-які ознаки розглядуваної слідчої дії.

Окремі науковці зазначають, що неодмінною умовою ефективності та вірогідності результатів зіставлення є дослідження і фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються, інакше воно позбавляється будь-якого сенсу [12, с. 14]. З таким твердженням погодитися не можна, оскільки розглянутий елемент не є факультативним. На нашу думку, вивчення розташування місця, об'єктів та орієнтирів, зазначених особою, показання якої перевіряються, входить у зміст методу зіставлення. У цьому й полягає взаємозалежність елементів зіставлення показань з фактичною обстановкою, коли розповідь, показ і огляд самі собою втрачають значення самостійної слідчої дії й у своїй сукупності утворюють самостійну слідчу дію. Таке поєднання елементів не є механічним; елементи інших слідчих дій виступають при перевірці показань на місці в перетвореному вигляді, вони органічно пов'язані між собою [7, с. 19].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України слідча дія, що розглядається, не передбачена як окрема слідча (розшукова) дія. Аналіз норми ст. 240 КПК України, що передбачає слідчий експеримент, не дає чіткої відповіді щодо можливості проведен-

ня перевірки показань на місці в межах передбаченої цією нормою процедури слідчої (розшукової) дії. Тому питання залишається дискусійним, що не сприяє реалізації цієї слідчої дії на практиці. Вважаємо, що проводити перевірку показань на місці в межах ст. 240 КПК допустимо. Слідчому необхідно взяти до уваги той факт, що особа, показання якої перевіряються, й інші учасники, не є професіоналами-юристами, а тому потребують точної регламентації своїх дій і детального роз'яснення прав і можливостей [13, с. 27].

Висновки

Перевірка показань на місці не одержала самостійної регламентації в чинному КПК України, тому пропонуємо доповнити його статтею такого змісту:

«Перевірка показань на місці»

1. З метою перевірки показань свідка, потерпілого, підозрюваного про обставини вчиненого злочину слідчий має право прибути на зазначене цією особою місце та зібрати інформацію, отриману під час його допиту, з матеріальною обстановкою місця події за допомогою пояснень особи, показання якої перевіряються, демонстрації нею обстановки й окремих дій. Для участі в слідчій дії може бути залучений спеціаліст. Участь особи, показання якої перевіряються, у проведенні слідчої дії є добровільною.

2. Під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії, слідчим можуть бути поставлені запитання особі, показання якої перевіряються. При цьому забороняється постановка навідних запитань і виконання дій навідного характеру.

3. Не допускається одночасна перевірка показань декількох осіб.

4. Демонстрація окремих дій не може припинювати гідність осіб, які беруть участь у перевірці показань, або становити небезпеку для їх здоров'я.

5. Про хід і результати перевірки показань на місці складається протокол, який підписують учасники слідчої (розшукової) дії. Під

час проведення перевірки може застосовуватися фотозйомка, звуко- та відеозапис, складені плани і схеми».

Список використаних джерел

1. Журавель В. А. Деякі проблемні питання провадження слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України // Правова доктрина – основа формування правової системи держави: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятирічної моногр. «Правова доктрина України», 20–21 листопада 2013 р., м. Харків. – Х., 2013. – С. 573–576.

2. Шейфер С. А. Следственные действия: Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. – Самара, 2004. – 225 с.

3. Соля-Серко Л. А. Проверка показаний на месте. – М., 1966. – 91 с.

4. Центров Е. Е. Проверка показаний на месте как самостоятельное следственное действие // Российский следователь. – 1999. – № 1. – С. 36–40.

5. Герасимов В. Н. Тактика проверки показаний на месте // Криминалистика. – М., 1996. – 708 с.

6. Чаднова И. В. Проверка и уточнение показаний на месте: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Томск, 2003. – 24 с.

7. Хлыщов М. Н. Проверка показаний на месте. – Саратов, 1971. – 119 с.

8. Фуфыгин Б. В. Процессуальные формы проверки показаний на месте // Советское государство и право. – 1978. – № 5. – С. 135–139.

9. Белкин Р. С. Собираание, исследование и оценка доказательств: Сущность и методы. – М., 1966. – 293 с.

10. Шейфер С. А. Познавательное значение следственных действий и их система // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1972. – Вып. 15. – С. 54–70.

11. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания. – М., 1969. – 177 с.

12. Зозулинский А. Б. Правовые основы и криминалистические методы исследования места события с целью проверки показаний: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1969. – 20 с.

13. Белкин А. Р. Особенности производства следственного эксперимента, проверки показаний на месте и опознания в ходе предварительного следствия // Криминалист первопечатный: міжнар. наук.-практ. юрид. журн. – Х., 2010. – № 1. – С. 27–24.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2015 р.

The article is devoted to the research of the essence and place of verifying testimony at the crime scene in a system of investigatory (search) actions, to determination of the ways of improvement of the procedure of this investigatory (search) action.

Статья посвящена исследованию сущности и места проверки показаний на месте в системе следственных (розыскных) действий, определению путей совершенствования процедуры этого следственного (розыскного) действия.

